

ДІАГНОСТИКА ФАСИЛЯТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Фасиліативні дії здійснюються людиною в залежності від певних особистісних особливостей, специфіки ситуації, характеристик осіб, що включені у взаємодію, тому й вимірювання фасиліативності можна проводити різними шляхами, виходячи з різних точок зору. Однак у повсякденному житті досить важко передбачити яким чином складеться ситуація взаємодії з іншими людьми, які саме люди зустрінуться на життєвому шляху тощо, тому прогноз прояву фасиліативності буде більш достовірним, якщо спиратись на знання щодо притаманних людині психічних особливостей. Саме виходячи з необхідності прогнозування фасиліативності людини акцент в передбаченні її прояву ми переносимо з ситуативних складових на суто особистісні. У цьому контексті виняткового значення набуває діагностика такого особистісного утворення як фасиліативний потенціал, тому за мету роботи обрано аналіз існуючих методів діагностики фасиліативності та опис створеного діагностичного інструменту.

Спочатку окреслимо наше розуміння фасиліативного потенціалу особистості як єдності психічних особливостей людини, що проявляються в процесі фасилітації, тобто фасиліативність – це психологічна якість людини, яка може бути проявом її фасиліативного потенціалу (означене розуміння феномена фасилітації не виключає правомірності поглядів щодо його виникнення як результату міжособистісної взаємодії). На попередньому етапі роботи фасиліативність вивчалась як властивість особистості, водночас, на відміну від властивостей людини, прояви фасиліативності не мають такої суцільності, неперервності, постійності, однаковості – вони є дискретними, неоднаковими, неповторними... Адаже в житті існує багато буденних ситуацій, пов'язаних із взаємодією з іншими людьми, в яких фасиліативний потенціал не актуалізується, а фасиліативність як властивість особистості повинна була б проявитись, так би мовити, "за означенням".

Фасиліативний потенціал особистості ми розглядаємо як єдність двох інтегральних складових: актуалізаційної та ресурсної (потенційної). До актуалізаційної складової входить ціннісно-смысловий, потребово-мотиваційний та поведінковий компоненти. Слід відмітити, що і потребово-мотиваційний, і ціннісно-смысловий компоненти є за своєю суттю мотиваційними, їх розділ є умовним задля більш повного вивчення. До ресурсної (потенційної) складової входить: емоційний, когнітивний та вольовий компоненти.

Актуалізаційна складова відповідає за актуалізацію, прояв ресурсів емоційних, когнітивних, вольових у напрямку сприяння розвитку іншої людини. В випадку нерозвиненості даної складової, ресурси впливу на іншу людину, за їх наявності в особистості, можуть бути використані з інгібітною, маніпулятивною метою тощо. Ціннісно-смысловий компонент (ЦСК) включає наявність у особистості цінності розвитку іншої людини, її смисл життя не лише в власних задоволеннях, але й в розвивальному впливі на інших людей, що не є прямим свідченням виключного служіння розвитку доколишніх, а вказує на розвиток іншого як цінність і смисл життя людини поряд з іншими її цінностями та смислами. Потребово-мотиваційний компонент (ПМК) включає виражене бажання, потребу сприяти людям, радість і приємні враження від позитивних змін в іншій людині та ін. Поведінковий компонент (ПК) включає активну допомогу іншим, що проявляється в конкретних вчинках, поведінці, причому ця допомога спрямована на благо людини, сприяє її особистісному зростанню.

Ресурсна складова - потенційні можливості людини, вони можуть використовуватись як "інгібітні", якщо актуалізаційна складова фасиліативного потенціалу буде не розвинена, нівельована, придушена тощо. Техніки, методики, способи фасилітації акумулюються в фасиліативному потенціалі людини, однак їх відтворення в процесі фасилітації не є простим репродукуванням, а опосередковується ситуаційними особливостями, переломлюється, трансформується особистістю фасилітатора тощо. Емоційний компонент (ЕК) включає вміння підтримати іншу людину на емоційному рівні, посипчувати, підбадьорити, підняти настрій, створити гарну емоційну атмосферу тощо. Когнітивний компонент (КК) включає знання в області міжособових відносин, вміння надати цінні поради, показати можливі виходи з певної ситуації, допомогти в вирішенні складної життєвої задачі. Вольовий компонент (ВК) включає вміння змусити себе зробити щось для іншої людини, навіть якщо це досить важко, або ж, навпаки, стримати себе і не допомагати кому-небудь (наприклад, рідній чи близькій людині) тільки для того, щоб вона сама чомусь навчилася, зробила власний самостійний вчинок. Саме окреслений вище погляд щодо фасиліативного потенціалу особистості є теоретичним підґрунтям для створення відповідного тест-опитувальника.

Проаналізуємо вже існуючі вимірювальні інструменти та процедури, що допомагають виявляти фасиліативність людини.

Сформованість педагогічної фасилітації вивчалась І.В.Жижинною самооціночною методикою. Опитувальник, створений нею, містить шість шкал: комунікативність, лідерство, емпатія, рефлексія, інтроверсія-екстраверсія та щирість. За результатами діагностики можна встановити рівень розвитку педагогічної фасилітації досліджуваного: високий, середній чи низький [4: 143-148]. За допомогою даної методики дійсно можна виявити певний перелік психологічних якостей, які відіграють значну роль в процесі фасилітації (наприклад, емпатія або ж рефлексія). Водночас не діагностуються стрижневі, на наш погляд, особливості людини, які сприяють фасилітації – цінності, смисли, потреби, мотивація допомоги тощо. Саме їх діагностика дозволяє виявити на що буде спрямована та ж рефлексія людини – на себе, свої власні проблеми, невдачі та переживання чи на інших людей, процес їх розвитку, сприяння йому. Проаналізуємо в цьому контексті питання шкали "рефлексія" (І.В.Жижина, 2000): "Чи спробуєте ви проаналізувати свою поведінку, якщо у Вас довгий час не було проблем?", "Чи аналізуєте Ви причини своїх невдач?", "Чи пробуєте Ви для себе виявити причини своєї поведінки?" та ін. Тобто питання дійсно діагностують рефлексію, яка спрямована виключно на власні проблеми та інтереси і не стосується проблем та інтересів інших людей. Можливо, у поєднанні зі шкалою емпатії, наприклад, можна було б припустити рефлексію, спрямовану не тільки на власну персону, а й на інших людей, однак бали сумуються незалежно від поєднань шкал між собою абсолютно рівнозначно.

Деякі аспекти фасиліативності вивчались нами в більш ранніх роботах. Був створений у співавторстві з О.П.Санніковою інструментальний комплекс діагностики формально-динамічних і якісних показників фасиліативності:

"Методика дослідження формально-динамічних показників фасиліативності" (самооціночний та експертний варіанти), "Тест-опитувальник якісних компонентів фасиліативності" (самооціночний та експертний варіанти), а також методика "Розміщення себе на умовній шкалі фасиліативності" (ґрунтуючись на ідеї методики Дембо-Рубінштейн) (свідчення про реєстрацію авторських прав на науково-методичні твори № 17304 та № 17305). Фасиліативність вивчалась як властивість особистості в контексті континуально-ієрархічної концепції особистості, запропонованої О.П.Санніковою. Було виділено такі показники формально-динамічного рівня фасиліативності: потреба в фасиліативності, широта, легкість, гнучкість, усталеність, ініціативність та інтенсивність фасиліативності і узагальнений показник – формально-динамічний коефіцієнт фасиліативності (ФДКФ). Також виділено та охарактеризовано психологічний простір проявів кожного показника, який увійшов до компонентного складу якісного рівня. Цей рівень представлений емоційним компонентом фасиліативності, когнітивним, дійовим та регулятивно-вольовим її компонентом та загальним показником фасиліативності [15, 16].

За допомогою набору задач відкритого типу експериментально вивчались передумови до фасилітаційного впливу в майбутніх психологів О.О. Кондрашихіною [6]. Задачі були згруповані в два блоки (по 9 в кожному). Кожна задача представляла собою опис психолого-педагогічної ситуації, яку можна по-різному трактувати відносно причин виникнення та варіантів можливого розв'язання. Відповіді досліджуваних аналізувались та здатними до фасилітаційного впливу визначались особи, в відповідях яких вказувалася не одна, а декілька причин виникнення ситуацій; причини виникнення трактувались незвичайним потенціалом досліджуваних; підкреслювалася необхідність надання свободи клієнту в виборі цілей взаємодії з психологом; визначались шляхи розв'язання ситуації, які ґрунтуються на створенні умов, що призводять до самостійного розв'язання клієнтом своєї ситуації; була орієнтація не тільки на усунення негативних станів людини, а й на її розвиток [15].

М.В.Амінов та М.В.Молоканов [1] також займались дослідженням фасиліативності, а саме "соціальної фасиліативності". Задля її визначення досліджуваний повинен був пройти тест "співбесіда", тобто викласти перед експертами-психологами власну версію вступу на факультет психології. Експерти оцінювали ступінь соціальної фасиліативності кандидата (його вміння знімати психологічний бар'єр у процесі спілкування; створювати атмосферу доброзичливості, включеності і довіри до співрозмовника). Фасиліативний ефект визначався за допомогою біполярних, графічних шкал: товариськості (готовності до контакту); сміливості (вміння підтримувати контакт); тактовності (вміння відчувати контекст ситуації); інтелектуальності (вміння логічно обґрунтовувати свої вибори). ... За кількісну міру ефекту фасиліативності приймалась усереднена оцінка експертів за чотирима незалежними факторами фасиліативності" [1: 77]. З наведеного способу вимірювання фасиліативності видно, що, звичайно ж, особи відібрані за вказаними "чотирима незалежними факторами фасиліативності" повинні мати виражені такі психологічні риси, як "товариськість", "сміливість" та ін.

Потрібно також відмітити, що, на нашу думку, вираженість означених "факторів фасиліативності" не завжди достовірно свідчить про наявність фасиліативності (доречно пригадати деяких осіб з вираженою маніпулятивністю – їх вмінню знімати психологічний бар'єр в процесі спілкування; створювати атмосферу доброзичливості, включеності і довіри до співрозмовника можна тільки позаздрити, але навряд чи їх можна назвати фасилітаторами).

Наведений обмежений перелік способів вимірювання фасиліативності показує, що в основному вивчення фасиліативності проходило такими шляхами: за допомогою самооціночних методик (І.В.Жижина, 2000; О.П.Саннікова, М.Й.Казанжи, 2006 та ін.), через занурення досліджуваного в ситуацію, яка потребує прояву фасиліативності (М.А.Амінов, М.В.Молоканов, 1992; О.О.Кондрашихіна, 2004) або ж за допомогою експертної оцінки (К.Роджерс, 1951, 1959 тощо; О.П.Саннікова, М.Й.Казанжи, 2006 та ін.).

Застосування означених методів дає певну інформацію щодо деяких аспектів фасиліативного потенціалу, однак результати їх застосування не дають цілісної, завершеної діагностичної картини. Окрім того, дані автори розглядали фасиліативні прояви людини, ґрунтуючись на теоретико-методологічних поглядах в визначенні феномена фасиліативності, які мають певні відмінності від нашого розуміння фасиліативності як прояву фасиліативного потенціалу особистості, а методик, спрямованих саме на дослідження фасиліативного потенціалу особистості нами не було виявлено, тому розробка такого вимірювального інструменту є досить актуальною.

Взагалі одним з основних методів психологічної діагностики є суб'єктивно-оцінний, який ґрунтується на самооцінці досліджуваним своїх психологічних особливостей, які він здатен усвідомити. Цей метод має як певні недоліки, так і переваги. До переваг відноситься простота обробки результатів; можливість діагностики навіть незначних змін в протіканні психічних явищ; широкий спектр ситуацій, доступних для дослідження; можливість охопити картину внутрішнього світу людини [7: 128]. Саме тому, розробляючи інструмент для вимірювання фасиліативного потенціалу людини, нами було прийнято рішення про створення тест-опитувальника, який ґрунтується на самооцінці особистістю показників свого фасиліативного потенціалу. Необхідність звернення до самих досліджуваних, а не до експертів, була продиктована специфікою особистісного утворення, що діагностується. Фасиліативний потенціал, крім актуалізованих характеристик (які може виявити експерт), містить і такі, які людина інтуїтивно відчуває в собі. Взагалі, дослідження, які ґрунтуються на самооцінці людиною своїх психологічних особливостей, проводилось здавна і особистість (навіть не зважаючи на "соціальну бажаність" та інші артефакти) можна вважати досить компетентним психодіагностом свого "Я". Наприклад, Н.І.М. Негманс і Н.Вонаріус при огляді сучасних методів дослідження особистості прийшли до висновку, що психологія особистості на шляху до визнання індивіда експертом в області власного "Я" і ситуацій, що його стосуються [цит. по 7, с.130].

З цього приводу доречно також навести думку Г.Олпорта щодо того, що "ми надто часто пропускаємо з виду багате джерело даних, а саме те, що суб'єкт знає про себе сам". Цей учений взагалі вважав за потрібне розглядати як правду заяви про себе більшості учасників експерименту та зазначав, що психолог, який хоче вивчити персональну динаміку людей, повинен просто запитувати їх думку про себе, свої особливості, а отримані відповіді має розглядати як достовірну інформацію, навіть якщо опитуваний є "маленькою дитиною, психотиком чи особистістю, схильною до самозахисної поведінки" [18: 679]. Таким чином, застосування самооціночної методики в діагностиці фасиліативного потенціалу є досить обґрунтованим.

Взагалі необхідність діагностики за допомогою методу тестів в психології безсумнівна. Особливості їх застосування не слід розглядати як недоліки - їх потрібно вважати обмеженнями можливостей методу і необхідністю висунення

підвищених вимог до підготовки психодіагноста тощо. Адже в психології взагалі важко виділити лише один об'єкт та загальноприйнятую одиницю вимірювання, і, відповідно, досить важко піддати вимірюванню психічне явище, тому досліднику доводиться виходити з припущення, що чим більше проявляються ознаки даного психічного явища, тим більшою мірою воно є розвиненим, тобто вимірювання переважно є опосередкованим. Таке вимірювання не виявляє безпосередню природу психічних явищ, внутрішніх механізмів їх протікання, хоча систематизує, конкретизує та моделює область вивчення [17: 22-24].

Оскільки результат будь-якої особистісної методики є агрегованим, тобто відображає усереднену реакцію людини в ряді ситуацій, релевантних даній рисі, то саме на методі агрегування ґрунтуються високі показники надійності діагностичних методик. Тобто, вимірявши показники фасилітативного потенціалу, можна передбачити "середній рівень його прояву, ймовірність прояву цього середнього для індивіда рівня та екстремальні прояви" [14: 230]. Проте знання вираженості фасилітативності як психологічної якості, що продукується фасилітативним потенціалом, не надто підвищить точність передбачення поведінки людини в конкретній ситуації. Тобто використання номотетичного підходу відкриває лише загальні закономірності (паттерни), і не дає змогу зробити індивідуальний діагностичний прогноз. Таким чином таку діагностику завжди доцільно проводити комплексно і доповнювати хоча б елементи ідеографічного підходу.

Перейдемо до розгляду особливостей створення тест-опитувальника фасилітативного потенціалу особистості та результатів перевірки його психометричних параметрів, попередньо зупинившись на описі вибірки, на якій ця перевірка здійснювалась.

Основними критеріями обґрунтованості висновків дослідження є репрезентативність вибірки і статистична достовірність результатів, а репрезентативність вибірки – це її здатність представити явище, що вивчається досить повно – стосовно мінливості та стабільності в генеральній сукупності [7: 140]. Тобто одним із способів забезпечення репрезентативності вибірки є обмеження популяції задля проведення стандартизації на вузькоспрямованих вибірках, для яких ця методика призначена [14: 71].

У нашому випадку репрезентативність вибірки забезпечувалась стратифікованим випадковим відбором, тобто відбором за властивостями генеральної сукупності. Виявлялись ті якості, які могли вплинути на мінливість фасилітативності – за нашим припущенням, ймовірно, потрібно виключити вплив статевої ознаки та фахової належності (педагоги, психологи). Тому вибірку склали студенти Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова та Одеського національного політехнічного університету (300 осіб), які не є психологами чи педагогами і розподіл за статевою ознакою близький до такого в генеральній сукупності. Вузькоспрямованою вибіркою є відносно віку досліджуваних – 17-25 років.

Соціальна бажаність стверджень тесту перевірялась вже апробованим багатьма дослідниками шляхом (А.А.Бодальов, В.В.Столін, В.С.Аванесов [2], Д.О. Леонтьєв [9] та ін.) - спочатку аналізу піддавались щирі відповіді 30 досліджуваних, а потім інструкція змінювалась - досліджуваним пропонувалось відповісти на ці ж ствердження таким чином, щоб виглядати в очах оточуючих якнайкраще та проводилось порівняння відповідей за критерієм Ст'юдента для залежних вибірок. Оскільки відмінності були значущими (або були виявлені статичні тенденції) в сторону переважання компонентів ціннісно-смысловий, потребово-мотиваційний, поведінковий, то можна зробити висновок щодо більшої соціальної бажаності стверджень, які характеризують цю сферу прояву психічного людини. Оскільки шкали потенціальної складової не містять оціночного навантаження (добре це чи погано), а лише визначають знання, вміння і навички у сфері впливу на іншу людину, то й їх показники не мають такої соціальної бажаності, ніж ствердження на кшталт "Допомога іншій людині є цінною для мене", що є показниками актуалізаційної складової.

Потрібно відзначити, що за отриманими результатами, у переважній більшості респондентів високі показники саме за потенціальною складовою фасилітативного потенціалу, а перелік питань актуальної складової, навіть не дивлячись на їх соціальну бажаність не досягає високих значень. Ймовірно, це пов'язано з особливостями суспільства нашого часу, коли цінності розвитку іншого, сприяння йому, допомога тощо не є актуальними та соціально заохочуваними, бажаними достатньою мірою.

Аналіз необхідності створення узагальненого чи інтегрального показника в тест-опитувальнику фасилітативного потенціалу особистості засвідчив, що показник, який би дозволяв визначати загальний рівень фасилітативного потенціалу (наприклад, низький, середній чи високий), не був би достатньо інформативним, оскільки завжди доцільно було б проводити додатковий аналіз – за рахунок яких складових цей показник набуває тієї чи іншої величини. Взагалі тест-опитувальник фасилітативного потенціалу особистості представляє собою набір з шестидесяти стверджень (відповідно описаного теоретичного конструкту виділено шість шкал) з фіксованим вибором відповідей, які оцінюються від 0 до 3 балів.

Одним з вагомих показників вимірювального інструменту є його валідність. Оскільки є досить багатовизначень видів валідності, наданих за різними критеріями, тобто немає одного універсального підходу до визначення валідності, зупинимось на викладенні результатів перевірки даного показника якості та ефективності методики досить детально [14, 17, 8, 12, 13]. Приймаємо до уваги, що за відомостями психологів-діагностів для розрахунку валідності потрібно більше 200 досліджуваних, а високий коефіцієнт валідності – більше 0,6; середній – 0,3-0,5; а низький – 0,2-0,3 [14: 84]. За характером отримання інформації розрізняють безпосередню (первинну) та похідну (вторинну) валідність. Безпосередня або первинна валідність включає два підтипи: зовнішню (очевидну) та внутрішню (іманентну), а похідна або ж вторинна валідність підрозділяється на власне емпіричну та теоретико-емпіричну [17: 29-36].

Наведемо аналіз перевірки валідності тест-опитувальника фасилітативного потенціалу особистості. Зовнішня (очевидна) валідність перевірялась шляхом пред'явлення тексту тест-опитувальника 50 досліджуваним, які не є експертами в області психології та психодіагностики (студенти-педагоги ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, які ще не вивчали психологію). Змістова наповненість стимульного матеріалу (тексту) інтерпретувалась при перевірці як допомога, сприяння розвитку іншої людини, розвивальна діяльність відносно іншого тощо, що свідчить про виражену довірчу або зовнішню (чи очевидну) валідність.

Оскільки внутрішня валідність не є продуктом якихось довільних, суб'єктивних висновків, а детермінується об'єктивними властивостями явища, стимульного матеріалу та ситуації тестування, то основну роль в її забезпеченні, відіграє теоретичний аналіз, який базується на фундаментальних знаннях у даній області, знання релевантних методик,

експериментальною перевіркою за допомогою інших методів діагностики тощо [17: 31]. Таким чином, внутрішня валідність тесту була забезпечена описом змінної, що діагностується, змістовним аналізом теоретико-методологічних поглядів на феномен фасиліативності, методів та методик діагностики фасиліативності та експериментальною перевіркою за допомогою апробованих та відомих методів (див. табл. 2, табл. 3) тощо. Слід відмітити, що області внутрішньої та конструктивної валідності перетинаються.

Оцінна валідність ґрунтується на визначенні кореляційних зв'язків між показниками тесту та оціночними судженнями експертів. Оскільки фасиліативність має зовнішні прояви і може оцінюватись експертами, то до роботи була залучена експертна група в складі трьох осіб, які добре знали досліджуваних та могли дати адекватну оцінку їх фасиліативним проявам. За результатами проведеної роботи можна відмітити достатню оцінну валідність створеного тесту. Ця ж експертна оцінка послугувала перевіркою прогностичної чи співпадаючої (практичної) валідності. Оскільки мова йде про фасиліативний потенціал людини, то визначення цих двох видів валідності дає відповідь на питання – "Яка ймовірність того, що індивід Х з часом набуде властивість У?" та "Яка ймовірність того, що індивід Х володіє властивістю У?" [17: 36].

Оскільки кожне з психічних явищ має не одне, а декілька зовнішніх проявів, які повинні бути тісно взаємопов'язані, то підтвердженням конвергентної валідності тесту є взаємкореляція показників цього тесту [17: 33]. В табл. 1 наведено результати кореляційного аналізу показників фасиліативного потенціалу особистості, які свідчать про тісний взаємозв'язок переважної більшості показників.

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу показників фасиліативного потенціалу особистості

	ЕК	КК	ВК	ПК	ПМК	ЦСК
ЕК	1	696**	512**	514**		140*
КК	696**	1		203**		133*
ВК	512**		1	317**	443**	399**
ПК	514**	203**	317**	1		712**
ПМК			443**		1	785**
ЦСК	140*	133*	399**	712**	785**	1

Примітка: тут і надалі при викладенні результатів кореляції: 1) нулі та коми опущені; 2) позначка ** свідчить про коефіцієнт кореляції $\rho < 0.01$; * - $\rho < 0.05$; 3) $n = 300$ досліджуваних; 4) ЕК - емоційний компонент, КК - когнітивний компонент, ВК - вольовий компонент, ПК - поведінковий компонент, ПМК - потребово-мотиваційний компонент, ЦСК - ціннісно-смысловий компонент.

Конструкта валідність показує ступінь обґрунтованості того, що тест вимірює психічну властивість чи стан у певному теоретичному ракурсі. Конструктивна валідизація передбачає декілька основних етапів в створенні тесту [17: 31]. Опишемо особливості конструктивної валідності тест-опитувальника фасиліативного потенціалу особистості. На першому етапі було створено теоретичний конструкт (описаний вище), на базі якого згодом створювалась і сама діагностична методика. Наступні етапи включали: створення тесту з опорою на виділений конструкт (ствердження пройшли багатоступеневу перевірку-відбір – кінцевий варіант містить 60 стверджень), опис процедур діагностики та експериментальну перевірку розробленої гіпотези та текстової версії тесту (в рамках цієї перевірки було здійснено факторний аналіз індикаторів-стверджень).

Багатоступенева перевірка правильності виділення шкал тест-опитувальника фасиліативного потенціалу особистості включала не тільки теоретико-методологічний аналіз літератури, частково наведений в попередніх пунктах, а й передбачала експертну оцінку, емпіричну перевірку за допомогою методів математичної статистики тощо.

Всі ці процедури були продиктовані намаганням відобразити емпіричну множину в формальну. Оскільки за природою емпірична множина шкалювання ділиться на фізичну та психологічну, то доречно відмітити, що мова йде саме про психологічне шкалювання, адже об'єктами є суб'єктивні, психологічні характеристики людини, тобто проводилось психометричне шкалювання. Результатом шкалювання є побудова шкал, тобто "деяких знакових (числових) моделей досліджуваної реальності, за допомогою яких цю реальність можна виміряти" [11: 31].

Також було проведено факторний аналіз індикаторів-стверджень, що дозволило знизити розмірність простору існуючих індикаторів фасиліативного потенціалу і таким чином могло свідчити про необхідність і достатність виділених нами шкал.

Адже саме сукупність ознак в певних комбінаціях може характеризувати психічне явище (яким і є фасиліативність людини) чи закономірність його розвитку, тоді як окремо чи в інших комбінаціях ці ознаки не дають інформації. Тобто факторний аналіз дозволить виявити приховані закономірності в області психічного, що досліджується [11: 27].

Задля визначення числа факторів було застосовано scree-test - критерій відсіювання Р.Кеттелла (див. рис. 1). Кількість факторів визначається приблизно за точкою перегину на графіку власних значень до його виходу на пряму після різкого спаду (якщо К – точка перегину, то ймовірна кількість факторів К, К-1, К+1) [10: 260].

Таким чином, у процесі факторного аналізу було виділено шість факторів, на які прийшлося 66,1% дисперсії: на перший фактор – 20,4% дисперсії, на другий – 17,6% дисперсії, на третій – 8,25%, на четвертий – 7,5%, на п'ятий – 6,32% дисперсії, на шостий – 6,0% дисперсії.

Деякі індикатори-ствердження одночасно ввійшли в декілька факторів, що свідчить про цілісність фасиліативного потенціалу людини та відсутність внутрішньої виключно однорідної структури – саме це унеможливило усунення взаємопроникнення пунктів опитувальника.

Фактори виділились наступним чином: 1 фактор - емоційний компонент, 2 фактор – поведінковий компонент, 3 фактор – потребово-мотиваційний компонент, 4 фактор – когнітивний компонент, 5 фактор – ціннісно-смысловий компонент, 6 фактор – вольовий компонент. Таким чином, результати факторного аналізу свідчать про достатню конструктивну валідність тесту. Однак значне взаємопроникнення стверджень-індикаторів в інші шкали спонукало нас більш детально

дослідити це питання за допомогою кластерного аналізу, за результатами якого можна більш наглядно побачити групування індикаторів.

Ще однією з вагомих показників якості та ефективності вимірювального інструменту є його надійність. Тест вважається надійним, якщо за його допомогою отримують одні й ті ж результати для кожного досліджуваного при повторному тестуванні [3: 161].

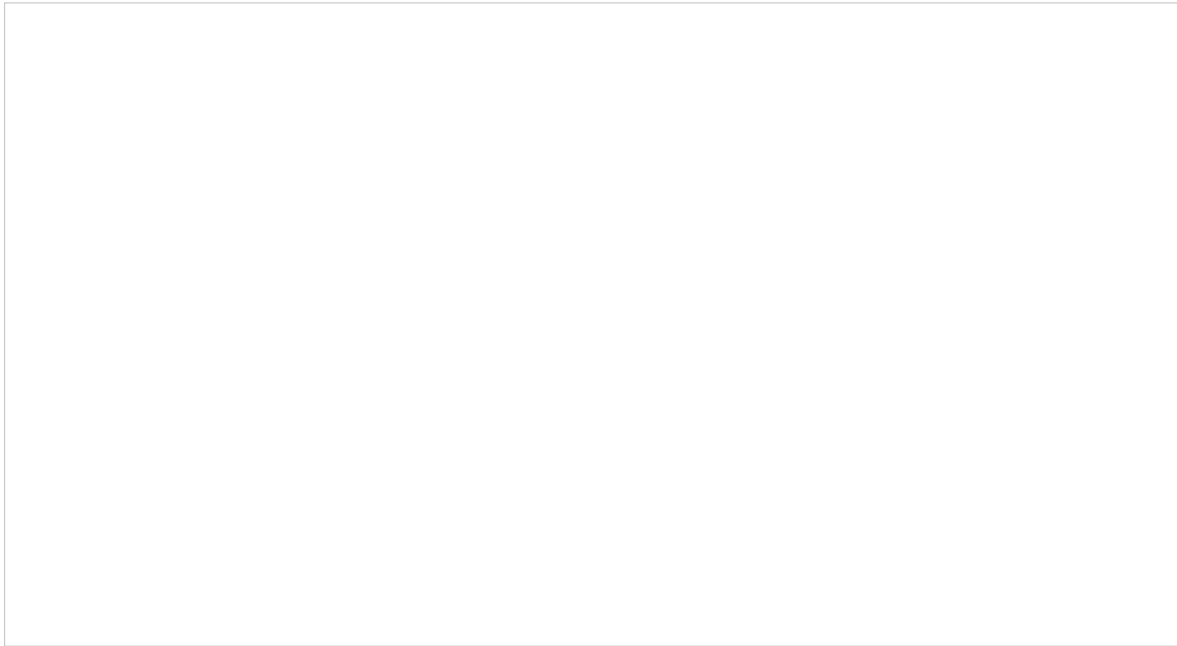

Рис. 1. Графік власних значень для шестидесяти стверджень-індикаторів фасиліативного потенціалу особистості

У межах дослідження надійності тесту (див. табл. 2, табл. 3) було здійснено перевірку ретестової надійності (з інтервалом тестувань 2-4 тижні), надійність частин тесту (кожна шкала опитувальника ділиться навпіл і проводиться кореляційний аналіз, так зване "розщеплення навпіл") та "паралельне тестування". В якості паралельних тестів були застосовані "Методика діагностики індивідуальних відмінностей фасиліативності особистості за сферами прояву" (М.Й.Казанжи, 2009), "Методика дослідження смислової мотивації допомоги" (М.Й. Казанжи, 2009), модифікована нами методика Дембо-Рубінштейн та "Методика дослідження соціального інтелекту особистості" (Н.Ф. Каліна).

Таблиця 2

Результати перевірки на надійність та валідність

Показники	Розщеплення навпіл	Тест-ретест	Методика Дембо-Рубінштейн	Методика дослідження смислової мотивації допомоги		Методика діагностики індивідуальних відмінностей фасиліативності особистості за сферами прояву	
				Індекс комунікативності	Індекс фасилітації	Шкала фасилітації	Шкала дотримання моральних норм
ЕК	780**	618**	612**	120*		122*	
КК	653**	622**	533**	131*		139*	
ВК	713*	773**	143*		129*	116*	130*
ПК	850**	800**	412**		145*	115*	760**
ПМК	665**	503**	130*	497**		121*	147*
ЦСК	719**	692**	128*	145*	564**	318**	815**

Таблиця 3

Результати перевірки на надійність та валідність (продовження)

Показники ФП	Показники соціального інтелекту													
ЕК	-6	-8	10	12*	19*	22*	27	30	39	-43				
КК	11	12	-15	19*	22*	30	34	35	40	42				
ВК	2*	3*	-8	10	12	17	18	19*	-20	24*	27*	30	39	42*
ПК	-6	10	12	18	19	22*	27*	30	31	35	38*	42		
ПМК	2*	3	11	14	21	22	24*	31	33	39*	40	41	42	
ЦСК	1	4	6	23	-25	33	36	43						

Примітка: оскільки в методиці соціального інтелекту досить багато показників, то задля компактного викладення результатів, в таблицю занесені номери шкал та рівень значущості кореляційних зв'язків (* - коефіцієнт кореляції $\rho < 0.01$; без позначки $\rho < 0.05$; знак "-" перед номером шкали вказує на від'ємну кореляцію; $n = 300$ досліджуваних).

Розшифрування, наведених у табл. номерів шкал:

1) уміння правильно оцінювати людей; 2) широкий асортимент гнучких навичок поведінки і діяльності в групі; 3) уміння приймати негативний обернений зв'язок; 4) вміння жертвувати своїми інтересами, допомагаючи партнеру; 6) розуміння достатності результату; 8) прагнення пристосуватись до партнера; 10) рефлексія на кінцеву мету; 11) уміння не повторювати помилок; 12) уміння керівника оптимально розподілити групові ресурси; 14) вміння бачити групу як ціле; 15) здатність асимілювати нетрадиційний досвід; 17) адекватна самооцінка в спілкуванні; 18) уміння регулювати активність іншої людини; 19) інтерес до людини в структурі відносин субординації; 20) сензитивність в процесі міжособової взаємодії; 21) вміння стати лідером в іншому соціокультурному середовищі; 22) урахування взаємних симпатій та антипатій при підборі співробітників; 23) вміння давати поради, не ображаючи людей; 24) недогматичне ставлення до соціального досвіду; 25) вміння розрізнати в спілкуванні прості та складні ситуації; 27) висока точність оцінки інших; 30) інтерес керівника до мотивів дій своїх підлеглих; 31) уміння налагодити роботу з новачком; 33) терпимість в соціальних контактах; 34) рефлексія стану членів групи; 35) уміння критикувати, не ображаючи людей; 36) відсутність імпліцитних уявлень; 39) уміння розв'язувати проблеми інших; 40) використання різноманітних та нових способів в спілкуванні; 41) хороша емпірична научуваність; 42) вміння запитувати інформацію; 43) інтерес до людей [5: 162-164].

Тест-опитувальник пройшов процедуру стандартизації, тобто вироблені єдині вимоги до проведення тестування та визначено єдині критерії оцінки його результатів [14: 66]. Це дозволяє порівнювати показники, отримані одним досліджуваним з такими з генеральної сукупності чи відповідних груп [3: 66].

У межах проведення стандартизації було визначено стандартну процедуру застосування (інструкція, бланк, особливості проведення, підрахунку результатів тощо), а також визначено генеральну сукупність, для якої створюється тест і, відповідно, сформовано вибірку стандартизації (інформацію щодо цієї процедури викладено вище). За результатами застосування первинних варіантів тесту перевірялась відповідність розподілу отриманих результатів нормальному закону. Така перевірка дозволила змінювати ствердження-індикатори задля приближення розподілу до нормального виду.

За результатами застосування критерію Колмогорова-Смирнова для показників фасиліативного потенціалу особистості не виявлено суттєвої відмінності від нормального вигляду, однак процедура стандартизації потребує глибшого розгляду питання щодо нормальності розподілу.

Обчислення показників асиметрії та ексцесу показали, що ЕК, КК, ВК, ПК демонструють правосторонню асиметрію, тобто в вибірці зустрічаються частіше значення більше середнього, а компоненти ПМК, ЦСК демонструють лівосторонню (чи позитивну) асиметрію, оскільки в вибірці частіше зустрічаються значення менше середнього. ЕК, ПК, ПМК характеризуються від'ємним ексцесом, і, відповідно, мають плосковершинний розподіл, а КК, ВК, ЦСК – мають гостровершинний розподіл (додатній ексцес).

Оскільки розподіл навіть після багаторазового видозмінювання індикаторів не за всіма шкалами відповідав нормальному виду, було проведено нелінійну нормалізацію, яка полягала в перерахунку "сирих" балів у шкальні. Норми, визначені в процентілях.

Підсумовуючи вищезазначене, слід відмітити, що не дивлячись на актуальність передбачення фасиліативності особливо в професіях соціономічного типу, наявна незначна кількість методик, спрямованих на діагностику даної якості. Тому створений тест-опитувальник фасиліативного потенціалу особистості, який пройшов перевірку на надійність та валідність і є стандартизованим психодіагностичним інструментом стане в нагоді і психологам-практикам, і психологам-теоретикам, що працюють над проблемою фасиліативності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аминов Н.А., Молоканов М.В. Социально-психологические предпосылки специальных способностей школьных психологов / Н.А.Аминов, М.В. Молоканов // Вопросы психологии. – 1992. – №1. – С.74-83.
2. Бодалев А.А. Общая психодиагностика / А.А. Бодалев, В.В. Столин, В.С. Аванесов ([http:// medbookaide. ru/ books/fold1002 /book 2002/ content.php](http://medbookaide.ru/books/fold1002/book_2002/content.php)).
3. Бурлачук Л. Психодиагностика / Л. Бурлачук. – СПб.: Питер, 2002. – 352 с.
4. Жижина И.В. Психодиагностические особенности развития фасилитации педагога: дис. на здобут. вчен. ступ. канд. психол. наук: 19.00.07/ И.В. Жижина. – Екатеринбург, 2000. – 153 с.
5. Калина Н.Ф. Диагностика социального интеллекта личности / Н.Ф.Калина // Журнал практикующего психолога. – 1999. – №5. - С.159-178.
6. Кондрашихина О.О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів: дис. на здобут. вчен. ступ. канд. психол. наук: 19.00.07/ О.О.Кондрашихина. – К., 2004. – 239с.
7. Константинов В.В. Экспериментальная психология. Курс для практического психолога / В.В. Константинов. - СПб.: Питер, 2006. – 272с.
8. Лаак Я. Тер. Психодиагностика: проблемы содержания и методов /Лаак Я. Тер. – М.: Изд-во "Инст. практич. психологии"; Воронеж: "МОДЭК", 1996.– 384 с.
9. Леонтьев Д.А. Тест смысловых ориентаций (СЖО). 2-е изд. / Д.А.Леонтьев. – М.: Смысл, 2006. – 18с.
10. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных: учебн. пособ. / А.Д.Наследов. – СПб.: Речь, 2006. – 392 с.
11. Никандров В.В. Неэмпирические методы в психологии: учеб. пособие / В.В. Никандров. - СПб.: Речь, 2003. – 53 с.
12. Практическая психометрия. Эффективное интервьюирование / Р.Эденборо. - СПб.: Питер, 2003. – 384с.
13. Психологическая диагностика: учебн. пособие / [под ред. К.М.Гуревича и Е.М.Борисовой]. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО "МОДЭК", 2001. – 368с.
14. Психологическая диагностика: учебн. пособие / [под ред. М.К.Акимовой]. – СПб.: Питер, 2005. – 304с.
15. Саннікова О.П. Інструментальне забезпечення емпіричного дослідження формально-динамічних характеристик

фасиліативності / М.Й. Казанжи, О.П. Саннікова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – Випуск 35. – №718. – С.165-169.

16. Саннікова О.П., Казанжи М.Й. Якісні характеристики фасиліативності: досвід діагностики / М.Й. Казанжи, О.П. Саннікова // Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. - 2006. – №7-8. – С.30-36.

17. Скребец В.А. Психологическая диагностика: Учеб. пособие / В.А. Скребец // 2-е изд., перераб. и доп. – К.: МАУП, 2001. – 152с.

18. Фрейдджер Р., Фейдимен Д. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Р. Фрейдджер, Д. Фейдимен // Пер. с англ. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 704 с.

Подано до редакції 14.09.09

РЕЗЮМЕ

У статті подано результати аналізу існуючих методів діагностики фасиліативності людини. Обґрунтовано створення тест-опитувальника фасиліативного потенціалу особистості, описано особливості його створення, надано результати перевірки психометричних параметрів.

Ключові слова: тест-опитувальник фасиліативного потенціалу, валідність, надійність, стандартизація.

М.И. Казанжи

ДИАГНОСТИКА ФАСИЛЯТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛИЧНОСТИ

РЕЗЮМЕ

В статье представлены результаты анализа существующих методов диагностики фасилитивности человека. Обосновано создание тест-опросника фасилитивного потенциала личности, описаны особенности его создания, представлены результаты проверки психометрических параметров.

Ключевые слова: тест-опросник фасилитивного потенциала личности, валидность, надежность, стандартизация.

М. J. Kazanzhy

DIAGNOSTICS OF PERSONAL FACILITATION POTENTIAL

SUMMARY

The article presents some results of the analysis on existing methods of diagnosing human's facilitation. The author substantiates creation of a test-questionnaire of personal facilitative potential; describes peculiarities of its creation; demonstrates results of verifying psychometric characteristics.

Keywords: test-questionnaire of personal facilitative potential, validity, reliability, standardization.
